

JAN BROKKEN

De kozakkentuin

deel 1

GROTE LETTER BIBLIOTHEEK
DEVENTER

DE SAMENZWERING

De eerste keer dat ik hem zag, stond hij in een wit doodshemd voor het vuurpeloton. Hij: een man van tegen de dertig die zich voorbereidde op de dood en het zilveren kruis kuste dat de priester hem voorhield. Ik: een nieuwsgierige jongeling die vanaf een veilige afstand keek naar wat onrecht was.

Ik had vrij van school. 1849 was het jaar van de cholera; massa's mensen stierven in Sint-Petersburg. Vanwege het besmettingsgevaar was ons lyceum al vóór september gesloten. Ik woonde bij een oom in huis en lummelde maandenlang maar wat aan.

De schoolleiding gaf ons in december het advies naar onze families terug te keren om de feestdagen door te brengen. Buiten de stad vielen minder slachtoffers en ik overwoog naar Terpilitsy af te reizen. Het landgoed lag op slechts zeventig werst van Petersburg en was binnen een dag te bereiken. Zware sneeuwval hadden we nog niet gehad; de weg zou begaanbaar zijn, het was te doen, maar ik bleef hangen bij mijn oom, baron Nikolaj Korf,¹ die een klein, houten huis op de hoek van de Litejny

Prospekt en de Kirotsjnajastraat bewoonde. Als je zeventien jaar bent, taal je niet naar je familie en vind je de stad vele malen opwindender dan het platteland, zeker in de winter. Ik had trouwens nog drie maanden te gaan voor mijn zeventiende verjaardag,² maar ik voelde me al een hele vent en was ook nog eens ongelooflijk lang voor mijn leeftijd. Ach, ik had met kerst heus wel thuis willen zijn, als ik niet zeker had geweten dat mijn vader me het ene na het andere verwijt naar het hoofd zou slingeren. Orde en tucht stonden hoog in zijn vaandel en hij meende dat ‘mensen als wij’ in alles een voorbeeld moesten zijn voor anderen.

Ik was van adel. Natuurlijk, anders kon je niet naar het Keizerlijk Lyceum, maar ik was niet van hoge adel en bovendien van buitenlandse, van Duitse en Zweedse. De Von Wrangels bezaten landgoederen in de provincies Estland, Letland en Groot-Petersburg en behoorden tot de Duits-Baltische baronnen die niet erg populair waren in Rusland maar desondanks veel gevraagd werden voor overheidsfuncties. Duitse Balten golden als hardwerkend en secuur, wat ik als het om mezelf ging betwijfelde. Ik voelde me zo Petersburgs als een straatsteen van de Nevski Prospekt, en

eerlijk gezegd, ik luierde graag.

Met mijn oom kon ik het beter vinden dan met mijn vader. Dat oom Nikolaj een gewichtige functie bekleedde in dienst van de tsaar las je niet van zijn gezicht af en hoorde je evenmin aan zijn stem. Voor een generaal – hij was commandant van de militair-agrarische nederzettingen – sprak hij zacht. Hij bloosde snel, terwijl hij het ene na het andere gemakkelijke verhaal vertelde. Wat me het meest aan hem beviel was dat hij niet constant zeurde dat ik ‘een man’ moest worden, zoals mijn vader deed, die bij ‘een man’ eerder een gehoorzame dienstklopper in gedachte had dan een ontdekkingsreiziger.

Op de morgen van de 22ste december was ik om een uur of acht opgestaan. Voor mijn vader zou dit tijdstip een bewijs van mijn slappe karakter zijn geweest, maar mijn oom vond het volstrekt normaal – ik had immers vakantie. Als hij me ergens in aanmoedigde, dan was het van mijn jeugd te genieten. ‘Alexander Jegorovitsj,’ zei hij mij herhaaldelijk, ‘neem het ervan, jongen. Vrijheid is als een ballon, voor je het weet, prikt iemand ’m door.’

Toen ik de gordijnen van mijn kamer open-schoof, zag ik een lange rij sleekoetsjes voort-

glijden, elk getrokken door twee paarden. Ik vond dat niet opmerkelijk, in dergelijke koetsjes werden balletleerlingen van de Theaterschool vervoerd of pupillen van het Smolny Instituut, de school die adellijke meisjes opleidde tot hofdame en die niet ver van mijn ooms huis verwijderd lag. De rij was alleen verbazingwekkend lang: ik telde twaalf, dertien, veertien, vijftien koetsjes. Ze kwamen van de brug over de Neva gegleden en vervolgden hun weg over de brede Litejny in de richting van de Nevski Prospekt.

Ik verloor me pas in vermoedens toen ik aan weerszijden van de straat de gendarmes opmerkte die trots te paard zaten, met blanke sabel. Op hetzelfde moment kwam mijn oom Vladimir binnen, de jongste broer van mijn vader. Hij vertelde opgewonden dat de terdoodveroordeelden uit de groep rond Petrasjevski naar het exercitieterrein van het Semjonovski Regiment werden gebracht en dat hun laatste uur had geslagen.

Petrasjevski hield ons al maanden bezig. In april 1849 – ik was net zestien geworden en overgegaan naar de derde klas van het lyceum – vernamen we dat de geheime politie een samenzwering aan het licht had gebracht. Een

dertigtal jongemannen uit de kring rond de utopisch socialist Petrasjevski was opgepakt. Onder hen bevonden zich verschillende voormalige leerlingen van ons lyceum, Nikolaj Spesjnev in de eerste plaats, die de geschiedenis zou in gaan als 'de terrorist' van het gezelschap, en voorts Alexander Jevropejoes en Nikolaj Kasjkin. Ook de leider van de beweging, Michail Boetasjevitsj-Petrasjevski, was een oud-leerling van onze school. Ik kende ze allemaal van ontmoetingen binnen de vriendenkring. Ze kwamen dikwijls naar het lyceum, waar ze hun vroegere, jongere kameraden bezochten.

Ons Keizerlijk Lyceum stond niet best aangeschreven bij de autoriteiten. Volgens tsaar Nicolaas heerste er 'een kwade geest'. Het was door zijn vader opgericht, heette voluit Keizerlijk Alexander Lyceum en had als locatie een annex van het Catharinapaleis in Tsarskoje Selo. Sinds de verhuizing naar een eigentijds gebouw aan de Kamenno-ostrovski Prospekt in Petersburg geloofde tsaar Nicolaas dat het lyceum een slechte invloed uitoefende op de stad, en de stad op het lyceum.

Vrijzinnige ideeën gingen er bij de leerlingen beter in dan de vervoegingen in het Latijn, dat klopte. Het viel evenmin te ontkennen dat

we de politieke en sociale bewegingen in de stad op de voet volgden, ook al gaven we ons dikwijls over aan ijdel gezwets en hoogdravend gebral. Ik vermoed dat de autoriteiten ons te hoog aansloegen.

Het wantrouwen van de tsaar moet al eerder zijn begonnen, in december 1825, toen het weldenkende deel van de adel in opstand kwam tegen de autocratie. De beroemdste leerling van ons lyceum, Alexander Poesjkin, sympathiseerde openlijk met de dekabristen. De tsaar, wiens bewind begon met het bloedig neerslaan van de opstand, bewaarde een levenslange argwaan tegen alles wat jong en gloedvol was. Het leed voor Nicolaas geen twijfel dat ons lyceum evenveel onruststokers als betrouwbare staatsdienaren afleverde. Zelfs toen ik in 1853 eindexamen deed, was het nog verboden om op school het woord 'dekabrist' uit te spreken. Alles wat met december³ te maken had, reet oude wonden open bij de tsaar.

Helemaal ongegrond was zijn wantrouwen misschien niet. Je zou verwachten dat kinderen van prinsen, markiezen en graven voor het handhaven van de bestaande orde waren, maar het tegendeel was waar. Met de leiding was het niet veel anders gesteld. De inspecteur van

onze school, kolonel Miller, was een naaste verwant van Nikolaj Kasjkin, een van de centrale figuren in de kring rond Petrasjevski. Van de oud-leerlingen was Petrasjevski even populair aan het worden als Poesjkin. Op ons lyceïsten begon een zware verdenking te rusten.

Kort na de arrestatie van de samenzweerders hoorden we op een mooie dag in mei, toen we om zes uur 's morgens opstonden, tromgeroffel op het bordes voor de slaapvertrekken. Onze tutoren legden uit dat het een order van de tsaar betrof. Voortaan zouden we op militaire wijze gedrild worden. Onderofficieren van het Garderegiment Grenadiers kregen de taak toebedeeld ons orde en tucht bij te brengen. Hun kazerne grensde pal aan ons tuinpark. Algauw werd er voor elke klas een gardeofficier aangesteld ter ondersteuning van de mentoren en was er dagelijks onderricht in marcheren en militaire formaties.

De officieren begonnen streng toe te zien op wat wij lazen. Ze namen alle van huis meegenomen boeken in beslag en verboden alle kranten. De mentoren openden zelfs onze brieven, speciaal de brieven die uit het buitenland kwamen. Alleen meneer Pletz, een zachtaardige mentor en een erudiete en humane Duitser

die aan de universiteit van Heidelberg had gestudeerd, raadde ons op cryptische wijze aan ‘vrije gedichten’ en boeken van *‘die Liberalen’* op te bergen. Zodra we in slaap waren gevallen, doorzocht een gendarmeofficier alle lesenaars. Ik had niets kwalijks in bezit, behalve een paar gedichten van Poesjkin die ik uit een tijdschrift had overgeschreven, maar zelfs die had ik onder mijn stromatras verstopt. De doorzoeking liep voor alle klassen gunstig af.

Het oprollen van de Petrasjevski-groep paste bij het oververhitte klimaat van die dagen. Ieder protest moest in de kiem gesmoord worden. Tsaar Nicolaas en allen die hem steunden en met raad en daad terzijde stonden, vreesden dat de revolutionaire beweging van 1848 naar Rusland zou overslaan. Op het lyceum moesten we aanvankelijk gissen naar wat er precies aan de hand was. De berichten uit Parijs, Berlijn en Wenen deden er lang over voor ze Petersburg bereikten, en in de gecensureerde kranten vingen we slechts af en toe een rooksliert op die weinig vertelde over de omvang van de brand.

Maar het staat me nog levendig voor de geest dat in die dagen alleen al het woord ‘revolutie’ iedereen in verwarring bracht, groot en klein. Op een dag trof ik mijn vader aan, die heime-